

חוות דעת של מומחה¹

אני החתום מטה רוני בר לב, ת"ז 059182014, נתבקשתי על ידי עו"ד דקל-דוד עוזר לחוות דעתי המקצועית בשאלה כיצד מושפעים בני הנוער מהפללת צרכנים ומהן ההשלכות הצפויות משינוי המדיניות של הפללת הצרכן, על בני נוער. אני נותנת חוות דעתי זו במקום עדות בבית המשפט ואני מצהירה בזאת כי ידוע לי היטב, שלעניין הוראות החוק הפלילי בדבר עדות שקר בשבועה בבית המשפט, דין חוות דעתי זו כשהיא חתומה על ידי כדין עדות בשבועה שנתתי בבית המשפט.

אלה פרטי השכלתי:

תואר B.A. בפסיכולוגיה וחינוך ו M.A. בייעוץ חינוכי. בעלת תעודת מנחת קבוצות ותעודת הוראה מתקנת ללקויי למידה מטעם ניצ"ן.

אלה פרטי נסיוני המקצועי:

כ 17 שנים עבדתי בעיריית גבעתיים כקצינת ביקור סדיר, תפקיד ברשות המקומית שנועד לתווך בין תלמידים על סף נשירה מבית הספר ובין המסגרות הלימודיות. במסגרת התפקיד טיפלתי בנוער מנותק והנחתי עשרות קבוצות תלמידים, מורים והורים בתחום זה. בהמשך, ריכזתי את כל תחום הפרט בגבעתיים.

לאחר סיום ה M.A. עבדתי כיועצת חינוכית בבתי ספר "הולץ" בת"א ו"בליך" בר"ג, וכן בעמותה לנוער בסיכון באור יהודה.

להלן חוות דעתי:

צריכת סמים, ובכללם קנאביס, אלקוהול וסיגריות הינה אתגר הקיים בכל העולם. החשיפה של בני נוער לחומרים ממכרים או מזיקים קיימת כמו חשיפתם לכל נושא מזיק או אחר, שלא תמיד עומד עם יכולתם להבין ולבחור שימוש מושכל בו.

¹1971 פקודת הראיות (נוסח חדש), תשל"א-1

הנתונים העובדתיים ומחקרים מלמדים כי אין אפשרות, לא ניתן ואולי אף לא רצוי, לצמצם את צריכת החומרים המזיקים לאפס, היות וחלק בלתי נפרד מתהליך ההתבגרות יהיו הסקרנות והעניין שהמתבגר מתחיל לגלות בעולם הסובב אותו. חינוך, עיקר מאמציו בגיל ההתבגרות הינו להתרכז ביכולת שלנו למזער את הנזקים המתלווים לגיל הזה ולא רק למנוע אותם על מנת לאפשר מרווח מתאים לנער/ה העומדים לפנינו, היות והשונות בגיל הזה עצומה מבחינת היכולת השכלית הרגשית והפיזית להבין דברים.

עוד ידוע כי בני נוער הנמצאים במערכת החינוך צורכים חומרים מסוכנים בשיעורים נמוכים בצורה משמעותית מאשר בני נוער מחוץ למערכות, המכונים "נוער מנותק"². הטעם המרכזי הינו העובדה שאדם המרגיש מקובל בחברה, ככלל, פחות נדרש לחיפוש עצמי ו/או למרד חברתי. בנוסף, לבני נוער המצויים במערכת קיימת מערכות תמיכה שאינן קיימות לנוער מנותק, כאשר הגורם המרכזי במערכת אשר תפקידו המוגדר להיות גורם טיפולי פתוח לבני הנוער הוא היועץ/ת החינוכי/ת.

מתפקידו של היועץ החינוכי בביה"ס:

היועץ החינוכי ששייך לאגף שפ"י (שירות פסיכולוגי ייעוצי) במשרד החינוך, מוציא ומדריך בין היתר תוכניות מניעתיות. מטרת התוכנית הן, בין השאר, לאפשר לתלמידים לעלות נושא שמעסיק אותם, ולאפשר להם לקבל לגביו מידע וללמוד עליו בעזרת דמויות במערכת, איתן הם יכולים להתייעץ בצורה גלויה או פרטית, ועליהם הם יכולים לסמוך במצב של תחושת סכנה. מי שמעביר את התוכניות האלה בגילאי 12-17 (חטיבת ביניים ותיכון), הן היועצות החינוכיות, בשיעורי כישורי חיים. תפקיד היועצת החינוכית, הינו תפקיד המשתנה בין שכבות הגיל השונות. יועצת בגיל הרך, תעבוד בדרך כלל יותר עם ההורים והצוות החינוכי אליו צמוד התלמיד, אולם, בגיל ההתבגרות, ידוע כבר כי **קבוצת השווים**, דהיינו סביבת גילם של בני הנוער וההשפעות החברתיות, חזקות מכל דמות בוגרת שיפגוש התלמיד בביה"ס. בגיל זה, תפקידו של היועץ הופך מורכב יותר ויועץ שאינו יכול לגלות גמישות כלפי התלמיד במפגשים הללו, לא יוכל לתת מענה אמיתי לנער/ה המתבגר הזקוק/ה לתמיכה.

² <http://www.antidrugs.gov.il/download/files/%D7%A1%D7%A7%D7%A8%20%D7%90%D7%A4%D7%99%D7%93%D7%9E%D7%99%D7%95%D7%9C%D7%95%D7%92%D7%99%207.pdf>

נושא הייעוץ החינוכי והחינוך בכלל, עובר טלטלה עמוקה בשנים האחרונות, סביב התפתחות רשתות חברתיות שונות, ושינוי בגבולות המורה וסמכותו. כיום יש הרבה יותר מצבים "אפורים" בהם המורה והתלמיד אינם רחוקים זה מזה כבעבר. מצד שני, המתבגר מבחינת בגרותו הנפשית, עדיין זקוק להדרכת בוגר, המתווך את צרכי העתיד עם צרכי ההווה. רשת האינטרנט נגישה ועמוסה במידע, ונראה כי לתלמידים יש לא אחת יותר אינפורמציה ממורים. מאידך, המידע שעובר אליהם אינו מעובד ופעמים רבות האינפורמציה שניתנת באתרים הינה "מטעם" גופים שונים שאינם מקדישים מחשבה לגיל הקורא אותם.

החשיבות של השיח הפתוח שמאפשר לבחון את המידע, חשוב עוד יותר מבעבר, מהסיבה שגם כשמגיע המידע לתלמיד, הוא עדיין לא בטוח ולא מבטיח שהתלמיד יעשה לו עיבוד מושכל. דאגתם של הורים רבים עולה כשעולות הצעות להפסקת ההפללה בכלל והסדרת שוק הקנאביס בפרט, כך, בקנדה, הורים רבים מודאגים מההכרה בסגולותיו הרפואיות של הקנאביס ומהנגישות שלו. אולם, במקרה של קנדה, מצביעים דווקא בעלי מקצוע מתחום מניעת התמכרויות ובעלי תפקידים בארגוני הורים על כך שהסדרת השוק אינה אמורה להגדיל את הסכנה בהתמכרות. כמו במקרה של שימוש באלכוהול, התנסויות ביחסי מין ונושאים אחרים שמעסיקים את בני הנוער ודורשים הדרכה של מבוגרים, כך גם השימוש בקנאביס מחייב מעורבות מושכלת של המבוגרים. הן ההורים והן אנשי המקצוע בבית הספר. אולם דווקא ההפללה מונעת ודווקא ההסדרה מאפשרת דיון פתוח וענייני בנושאים אלו.³

הנחיות משרד החינוך, ליועצת, במקרה של שימוש/חשד לשימוש בקנאביס, כיום:

נושא השימוש בקנאביס או העניין שמגלים בו בני נוער אינו זר למערכת החינוך. בחוזר מנכ"ל משרד החינוך, התשנ"ח-1997, ישנה התייחסות מפורטת לגבי השאלה כיצד על יועצת ביה"ס לנהוג במקרה של נערה/העושים שימוש בקנאביס. מאחר והשימוש בו מנוגד לחוק, היועצת מחויבת

³ Bernhardt, Darren, (2017), **Now it's OK? How parents can explain and educate kids on legal pot**, CBC News, <https://www.cbc.ca/news/canada/manitoba/legalization-marijuana-pot-education-kids-1.4392893>

בדיווח. מרגע הדיווח הטיפול יוצא מידיה והופך לנחלת דמויות סמכות רבות אחרות לרבות משטרה וטיפול פלילי.

עם זאת, היחס לקנאביס **בפועל**, הפך להיות מתון יותר בשנים האחרונות, זאת לאור החשיפה של יותר ויותר אנשים, ביניהם אנשי חינוך, לעובדה שהשימוש בקנאביס נתפסת כמורכבת יותר והיא עשויה לשמש גם כתרופה בעלת סגולות ריפוי ויש מימד של טיפול עצמי בשימוש בני נוער בקנאביס, הנובע מהצורך.⁴

בעבר הייתה מקובלת התפיסה המתייחסת לקנאביס כ"סם מעבר" המהווה שלב לקראת שימוש בסמים קשים. "פשוט אמור לא", היה משפט המפתח של התוכנית החינוכית בשנות ה-80. "אל תעשה". התפיסה הזו שהייתה נהוגה כלפי חומרים ממכרים, גם אלכוהול, היא תפיסה טוטאלית שהובילה לא אחת את הילדים להרגיש שאם נגעו בחומר ממכר, הם בין כה חצו את הגדר להתנהגות פלילית והדבר גרם לתיוג ותחושת ערך עצמי נמוך, והובילה לשבירה מוחלטת של הגבולות ולתוצאה ההפוכה מהרצויה.

ניתן לראות במחקרים כיום כי תפיסה זו אינה נתמכת כפי שאנו רואים במאמר שנעשה לקראת הלגליזציה בקנדה, בנובמבר 2017.⁵ המאמר הפגיש בין אנשי חינוך, הורים ותלמידים לשיח על משמעויות הלגליזציה עבור ביה"ס. נמצא כי השיח היה פתוח יותר, המודעות של התלמידים להשלכות השימוש בקנאביס עולה ובסופו של דבר כולם החליטו על כללים מתאימים, כמו לא להגיע לביה"ס לאחר שימוש. התייחסות שכזו, מראה כי התלמידים לא מקלים ראש בשימוש בקנאביס אלא להיפך, הם הופכים אחראים יותר ומודעים להשלכות השימוש עבורם, דווקא בעקבות ובזכות היכולת לנהל שיח פתוח.

למרות הצורך הברור והאינטרס המערכתי ביכולת לייצר גורם אמין איתו בני הנוער ירגישו חופשיים לפרוש את שאלותיהם הייחודיות, בין היתר בנושאים כגון חוסר אמון במערכת, בעיות אישיות וכמובן

⁴ בסקרי "יד על הדופק" של הרשות למלחמה בסמים נמצא כי דווקא בקרב בני נוער, יותר מגדירים את השימוש "לצורך רפואי" מאשר הצרכנים הבוגרים.

⁵ Ireland, Nicole, (2017), **Pot legalization: What will it mean for schools?**, CBC News, <https://www.cbc.ca/news/canada/what-will-legal-marijuana-pot-mean-for-schools-1.4044583>

שימוש בסמים, המצב היום במסגרתו השימוש בקנאביס בפרט ובסמים בכלל אינו חוקי ומהווה עבירה שהעונש לצידה הינו שלוש (3) שנות מאסר, כאמור, מחייב את היועצת לדווח כל גילוי כאמור לגורמים רבים, לרבות למשטרת ישראל.

במצב זה, כאשר השימוש או החשד בשימוש, מחייב את היועצת בדיווח, התלמידים לא יכולים לפתח אמון אמיתי מול היועץ החינוכי, אשר אין בינו לבין בני הנוער יחסי מטפל-מטופל ואין חסינות טיפולית, ולפיכך בני הנוער נמנעים לבדוק את המידע שמגיע אליהם בקשר לשימוש בסמים, היות והתלמידים רואים ביועצת החינוכית, בהקשר זה, דמות שיכולה להוות סכנה לחשיפה מיותרת עבורם סכנה בהפללתם ותיגום במערכת כעבריינים.⁶

כך גם בפגישות אישיות, נושא השימוש בקנאביס נשמר נסתר מהיועצת וגם אם עולה בה חשד, או נשאלת שאלה ישירה, התלמיד יכחיש את השימוש בקנאביס היות וידוע לו כי היועצת, היא דמות מערכתית, ולא גורם טיפולי המחויב בשמירת סוגיות, הכפופה לחוק ומחויבת לדווח.

השפעת קבוצת השווים

קבוצת השווים, מושג פסיכולוגי שמגדיר את החשיבות והכח שיש לקבוצה, בגיל ההתבגרות. שלב זה הוא החשוב והמשמעותי בתהליך ההתבגרות. בשלב זה הדמויות המשמעותיות עבור הנער יהיו **קבוצת השווים** לו - כלומר, נערים בני גילו. זהו השלב בו מתגבשת הזהות האישית של המתבגר. אם לא יצליח לגבש את זהותו, יתרחש טשטוש זהות (בלבול תפקידים וספק עצמי), דבר שעלול לגרום להרסנות, אדישות לסביבה ועוד. הקונפליקטים החברתיים בשלב זה יכולים להוביל לתחושת ערך חזקה או בושה וחוסר ביטחון. אלו עלולים ליצור בעיות ביצירת הזהות והתגבשות של זהות שלילית עבריינית, הליכה לצדדים האפלים של החיים, ותיג האדם את עצמו כמי שעובר על חוקי החברה.

קבוצת השווים מהווה מודל חיקוי עבור הנער, ובנוסף מקבל הנער משוב מחבריו על התנהגותו וכך מעצב אותה בהתאם. עוד בשלב זה - שחרור מההורים או מרידה בהם לשם השגת עצמאות. אך

⁶ Osasuyi Dirisu, Darren Shickle & Helen Elsey (2018) Perspectives of young cannabis users within the Nigerian policy context: The paradox of criminalization as a deterrence strategy, Journal of Substance Use, DOI: [10.1080/14659891.2018.1510052](https://doi.org/10.1080/14659891.2018.1510052)

משימתו העיקרית היא לבנות זהות אישית. היא כוללת זהות מינית וזהות מקצועית. לעתים פונה המתבגר לחוויות כמו סמים וזאת לצורך גיבוש הזהות.

בכל מודל פסיכולוגי המתייחס לגיל ההתבגרות, נמצא תפיסה המאמינה שזהות מגובשת היא תנאי ליצירת קשרים פוריים, התפתחות מקצועית וקשרים משפחתיים נורמטיביים, בשלב זה מתרחש מצד החברה גם **מורטוריום**, שהוא שמיטת חובות לשם התנסות בתפקידים שונים ללא מחויבות. החברה מתייחסת בסלחנות למרד הנעורים. פתרון מוצלח של שלב זה יוצר **נאמנות** של האדם לעצמו, ונאמנות של האדם לזולת ולעקרונות ורעיונות, דבר שעומד בבסיסם של קשרי חברות וידידות ותחושת השתייכות לחברה, קרי, סוציאליזציה תקינה.

מחקר שנערך באוסטרליה ובמדינת וושינגטון ארה"ב, ע"י ריצ'ארד קטאלאנו, פרופסור בעבודה סוציאלית, בשיתוף אוניברסיטת וושינגטון והמכון להתפתחות הילד, ופורסם ב 2015, מתייחס למדיניות בתי ספר לנושא הקנאביס והשימוש בו. נמצא כי בבתי ספר בהם המדיניות מחמירה והובילה להשעיית התלמידים מבה"ס, התלמיד פיתח דפוס עישון קנאביס קבוע, פי שתיים מבתי ספר שהמדיניות אפשרה לתלמיד להישאר ולקבל טיפול על ידי צוות ביה"ס והיועצת.

גם פה מוכח, שסובלנות והיעדר סנקציה בשימוש בקנאביס אפשרו את הטיפול בתלמידים, צמצמו את היקף השימוש ומנעו נשירתם ממסגרת, בעוד התייחסות הכוללת סנקציה מחמירה, מתייגת ודוחפת את התלמיד אל מחוץ למסגרת, כאשר ההתנהגויות הופכות מושרשות וקשות יותר להכחדה בהמשך.

האפשרות ליצירת "מרחב מוגן" עבור נוער במצב של ביטול ההפלה

המתבגרים בגילאים אלה עוברים חוויות ומבחנים קשים לפני שהם מוכנים להיחשף. בגיל ההתבגרות הסכנות חברתיות והלחצים שהתלמיד עומד בהם בנוסף להתבגרות הפיזית שהוא עובר הם רבים.

חלק מהתלמידים נחשפים לחומרים שונים, מתוך מצוקה ולחץ שהם חווים פעם ראשונה והם חשים שהיא גדולה עבורם. התלמידים הללו, הנורמטיביים ברובם, חווים את הזמן הזה כעמוס ומכריע לעתידם, המטלות הולכות והופכות קשות יותר וכך גם הציפיות והדרישות מהם.

בשלב הזה מכריע עוד יותר שהדמות הבוגרת, המתווכת בינם ובין הצעדים הראשונים הללו, תהיה דמות של "מרחב מוגן" - מרחב בו התלמיד יוכל לבטא גם מצבי סיכון, שכיום אנו יודעים שכל מתבגר נמצא בהם, באופן שיחוש בטוח.

במסגרת תפיסת "המרחב המוגן", הופך השימוש בקנאביס כסמן שיאפשר ליועצת לאבחן את רמת המצוקה ורמת הסיכון. היכולת של היועצת לאפשר סובלנות גבוה יותר במצב חוקי בו השימוש אינו מהווה עבירה פלילית והדבר יוביל למצב בו היועצת תוכל לסייע בזמן אמת ולאפשר חוויה מתקנת לזו שהתלמיד עבר, כפי שהצבעתי במחקר שבדק זאת.

התייחסות מחמירה מביאה לשימוש מוגבר יותר בעוד היעדר סנקציה מוביל לשיח פתוח ובסופו של דבר לשימוש מועט יותר. נתונים במקומות בהם נעשתה הסדרה בחוק של השימוש בקנאביס, וכן ביטול של קיומה של העבירה הפלילית כנגד הצרכן, מראים באופן מובהק, ירידה בשימוש אצל בני נוער. דו"ח רשמי חדש של הרשות האמריקנית למלחמה בסמים, (NIDA) שמפורסם מדי שנה מאז 1975, מציג נתונים התומכים במאבק ללגליזציה: פחות בני נוער משתמשים בקנאביס, אלוהול וסמים בעקבות הסדרת שוק הקנאביס בארה"ב בחוק.

הסכנות בשימוש במרחב לא מוגן:

כאשר השימוש בקנאביס מתייג את התלמיד כבעל התנהגות "עבריינית", מתקשים דווקא התלמידים הנורמטיביים, שמהווים את הרוב המוחלט בקרב בני הנוער במערכת (90-95%), לחשוף את בני הנוער הצורכים קנאביס, אלוהול וסמים אחרים, בפרט כאשר לעיתים השימוש עונה על צורך אמיתי ובעצם "מרדים" את הבעיה שהופכת אח"כ לכרונית במקום להיות מטופלת באופן הרצוי. גם היועצת עצמה פועלת לא אחת באזורים בהם היא חשה שהיא "פוסעת" באזור מסוכן עבודה. מצד אחד המפגש עם הנער/ה ויצירת "מרחב בטוח" עבורם דורש ממנה מידה של סובלנות להתנהגות של "acting out", ומצד שני היא מחויבת לחוקי המערכת אליה היא משתייכת ולחוק הפלילי. ככל שהמתח הזה עולה, כך נוצרת שחיקה רגשית גבוהה יותר גם עבור היועצת.

ביטול מדיניות הפללת הצרכן תביא לפתרון המתח הזה ותאפשר לשחרר את שני הצדדים מעיסוק בלא רלוונטי והפיכת הנער/ה לעבריינים. השימוש בקנאביס בגילאים האלה אינו רצוי ובטח ללא כל

קשייו, מעדיפה הנערה "לטפל" בהם בחומרים זמינים שמרחיקים את פתרון הבעיה זאת בהיעדר גורם בוגר, אמין שייעץ לו תוך שמירה על פרטיותו.

כמו שאנו רואים מהמחקרים שנעשו, הנגישות לקנאביס יורדת אצל בני נוער במקומות שיש הסדרה ביטול של מדיניות הפללת הצרכנים, דבר שבמציאות מוכיח כי פתרונות מסוג אלו עדיפים באופן מובהק, תיאורטית ומעשית, על המצב הקיים בו השימוש העצמי מוגדר כעבירה אשר העונש לצידה הינו שלוש שנות מאסר.⁷

רוני בר לב, יועצת חינוכית,

מס רשיון 18016

ת.ז. 059182014